

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

СТЕПАНЕНКО ОКСАНА ВАСИЛІВНА

УДК 343.615:343.226(477)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСОБИ ВІД
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-
виконавче право

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса-2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, доктор теології,
професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
СТРЕЛЬЦОВ Євген Львович,
завідувач лабораторії «Інновації у сфері
кримінальної юстиції» Національного університету
«Одеська юридична академія»

Опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
академік Академії наук вищої освіти України,
заслужений юрист України
ГРИЩУК Віктор Климович,
керівник Західного регіонального наукового центру
НАПрН України

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ВЕРЕША Роман Вікторович,
завідувач кафедри кримінального та
адміністративного права Академії адвокатури
України

доктор юридичних наук, доцент
ПОНОМАРЕНКО Юрій Анатолійович,
завідувач кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Захист відбудеться «___» _____ 2023 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.06 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.06

В.К. Волошина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сім'я – це фундамент суспільства та держави, основа морального розвитку особи, засіб збереження культурних цінностей та передачі їх від покоління до покоління. Сім'я та держава перебувають у нерозривному двосторонньому взаємозв'язку. Так, будучи частиною суспільства, кожна сім'я реагує на ті чи інші зміни в суспільстві, як негативні, так і позитивні. Тому в момент поширення в суспільстві деструктивних та негативних процесів, вони неминуче впливають і на сім'ю. Будь-які кризові явища тягнуть за собою загострення соціально-економічних проблем, що, відповідно, впливає й на атмосферу в кожній сім'ї, виховання, зміну сімейного мікроклімату, що відображається на якості виконання сім'єю її функцій.

Кризові соціально-економічні явища, які притаманні сучасному українському суспільству, особливо в період дії воєнного стану, призвели до низки складних наслідків, зокрема зменшення масштабів здійснення соціальної політики та фінансування соціальної сфери, що, серед іншого, потягло за собою негативну реакцію у вигляді деформації соціалізації існуючих та нових поколінь. Одним із негативних наслідків впливу таких переламних соціально-економічних явищ на сім'ю є щорічне зростання проявів домашнього насильства.

У цілому домашнє насильство порушує права та свободи людини, психологічно й фізично травмує жертву, а також має негативні наслідки для суспільства. Домашнє насильство є серйозною проблемою в більшості країн світу, включаючи Україну. Ця проблема стосується не тільки фізичного насильства, але й психологічного, економічного та сексуального насильства. У наш час, у зв'язку з розвитком інформаційних технологій і збільшенням використання Інтернету, з'явилася нова форма домашнього насильства – кібернасильство. Ця проблема ще більше ускладнює протидію домашньому насильству.

01 червня 2023 року Рада Європейського Союзу схвалила приєднання Європейського Союзу до Конвенції про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством (Стамбульська конвенція). Крім того, Рада Європейського Союзу та Європейський парламент перебувають у процесі ухвалення закону Європейського Союзу про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством. Серед іншого, планується криміналізувати низку правопорушень у всьому Європейському Союзі, таких як калічення жіночих статевих органів, кібердомогання та інші. Таким чином, дотримання взятих на себе зобов'язань у сфері захисту прав людини та основоположних свобод, є ратифікація Верховною Радою України Стамбульської конвенції (20 червня 2022 року), що забезпечує кримінально-правову охорону особи від домашнього насильства та сприяє підвищенню політичного іміджу України на міжнародній арені як країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Безумовно, приєднання до Стамбульської конвенції несе за собою певні виклики, особливо в контексті кримінально-правової політики. Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства, яка є складовою цієї політики, є необхідним елементом захисту прав та свобод людини, особливо тих, які перебувають у

вразливих сімейних відносинах. Тому приєднання до Стамбульської конвенції є кроком до покращення захисту жертв домашнього насильства та забезпечення їм права на безпеку та справедливість. При цьому, забезпечення кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства вимагає комплексного багатогранного дослідження та ретельного аналізу.

Оскільки, кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства має безпосередній вплив на життя та здоров'я людей, а також на стан правопорядку в суспільстві, тому дослідження теорії та практики кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства є необхідним та важливим напрямом наукової діяльності. Актуалізує дослідження також й те, що на практиці виникає багато питань щодо захисту особи від домашнього насильства саме кримінально-правовими засобами, які потребують теоретичного осмислення та законодавчого уточнення. Також потребує свого аналізу наявність неузгодженостей між нормами актів вітчизняного законодавства (в більшій мірі КК України, КПК України та КУпАП), так і суперечностей у судовій практиці.

За інформацією Національної соціальної сервісної служби України, до органів поліції та соціального захисту протягом 2022 року надійшло 251 829 звернень щодо домашнього насильства. За 2022 рік було обліковано 3360 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, 3060 з яких направлені до суду з обвинувальним актом.

У річній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини вказується, що реагування на кожен випадок домашнього насильства, без винятку, є головною передумовою додержання прав постраждалих і притягнення кривдників до відповідальності.

Дослідження домашнього насильства стає особливо актуальним в особливі періоди розвитку держави, зокрема в період пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 та дії воєнного стану, коли збільшується ризик виникнення таких проявів девіантної поведінки. У більшості країн світу збільшилась кількість випадків домашнього насильства протягом карантинних обмежень, коли жертви перебували у замкненому просторі зі своїми кривдниками. Крім того, воєнний стан також може спричинити збільшення проявів домашнього насильства через емоційний стрес, відчуття безпорадності та інші фактори.

Враховуючи зазначене, питання теорії і практики кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства потребують комплексного наукового осмислення.

При дослідженні теми використовувались роботи в галузі кримінального права та кримінології наступних вчених, зокрема: П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, А.Б. Благої, І.Г. Богатирьова, О.В. Бойка, Д.О. Балобанової, В.І. Борисова, Р.В. Вереші, І.В. Гловюк, В.О. Глушкова, В.К. Грищука, Б.М. Головікіна, Н.О. Гуторової, О.М. Джужі, О.О. Дудорова, О.В. Козаченка, В.Я. Конопельського, М.Й. Коржанського, Ю.Ю. Коломієць, Т.В. Корнякової, Л.В. Крижної, О.М. Литвинова, С.Я. Лихової, М.І. Мельника, Н.А. Мирошніченко, А.В. Мусієнко, В.О. Навроцького, М.Ю. Самченко, А.В. Савченка, Г.М. Собко, О.С. Сотули, Є.Л. Стрельцова, Я.В. Ступника, М.І. Панова, Ю.А. Пономаренка,

В.Я. Тація, В.О. Тулякова, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, О.М. Храмцова, О.А. Чувакова, В.В. Шаблістого, Н.С. Юзикової та інших.

Серед робіт кримінально-правового напрямку щодо домашнього насильства слід назвати такі дисертаційні дослідження як: Л.В. Крижна «Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин» (2000 р.), Б.М. Головкін «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень» (2002 р.), О.І. Зазимко «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам» (2010 р.), М.Ю. Самченко «Кримінологічна характеристика та попередження сімейному насильству щодо неповнолітніх» (2011 р.), Л.В. Самарай «Кримінологічні засади запобігання кримінальній агресії в сім'ї» (2014 р.), С.В. Романцова «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» (2018 р.), М.Г. Кузнецов «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання» (2019 р.), О.Л. Беспаль «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї» (2019 р.), Г.М. Собко «Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству» (2020 р.), Н.О. Ліщук «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання» (2020 р.), А.Я. Шинкарчук «Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства» (2021 р.), У.М. Митник «Кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу» (2021 р.), Ю.М. Ковалик «Обмежувальні заходи в кримінальному праві України» (2022 р.) та інші.

Утім, цілісне системне дослідження питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства наразі відсутнє, адже більшість дисертаційних робіт мають або ж кримінологічне спрямування, або ж присвячені висвітленню лише певних аспектів кримінально-правової політики.

У свою чергу, враховуючи інтеграційні процеси, які відбуваються у сфері правового життя України, є необхідність приведення кримінального законодавства до міжнародних стандартів з метою ефективного захисту осіб від домашнього насильства, що також зумовлює актуальність даного дослідження.

Таким чином, вибір теми дисертації зумовлений необхідністю розвитку науки кримінального права в частині охорони особи від домашнього насильства, вдосконалення чинного законодавства України в цій сфері та практики його застосування, необхідного погодження його з міжнародними нормативно-правовими актами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до планів Південного регіонального центру Національної академії правових наук України: № 148/3-Б «Регіональна юридична наука: сучасні завдання» на 2019-2024 роки та № 86/16 «Актуальні напрямки розвитку юридичної науки для подальшого розвитку регіонів України» на 2013-2018 роки; плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у ХХІ столітті» на 2018-2022 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір на 2018-

2022 роки» (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Тенденції та напрямки сучасного розвитку кримінального права» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі у цифрову еру» на 2021-2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» 25 вересня 2021 року (протокол №1).

Мета й завдання дослідження. Мета роботи - формування цілісної та практично виваженої концепції кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, розробка рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування в Україні з метою забезпечення ефективної протидії цьому негативному явищу.

Для досягнення мети в дисертаційній роботі вирішувалися такі **завдання**:

- сформулювати методологічні засади дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства;
- висвітлити стан наукових досліджень кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства;
- з'ясувати особливості становлення міжнародно-правового регулювання та національного законодавства щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства;
- розкрити сутність домашнього насильства як соціально-правового феномену;
- розкрити соціальну обумовленість криміналізації домашнього насильства;
- встановити зміст поняття «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством», а також визначити їх систему;
- виокремити теоретико-прикладні проблеми об'єктивних ознак домашнього насильства;
- встановити зміст суб'єктивних ознак домашнього насильства;
- виокремити проблемні питання кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства у правозастосовчій практиці;
- визначити поняття та види заходів кримінально-правового характеру щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством;
- охарактеризувати покарання, як захід кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;
- визначити обмежувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;
- розкрити особливості застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в частині кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства з урахуванням міжнародних стандартів.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Предмет дослідження – теорія та практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства

Методи дослідження. Відповідно до мети й завдань дисертаційного дослідження позитивістський та конфліктологічний підходи стали центральними в рамках даного дослідження, при цьому застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. За допомогою діалектичного, формально-юридичного та логіко-семантичного методів наукового пізнання, було встановлено зміст основних категорій та визначено необхідний термінологічний інструментарій (розділи 1-4). Герменевтичний метод дав змогу здійснити тлумачення положень як вітчизняного так і зарубіжного законодавства та проаналізувати наукову літературу (розділи 1-2). Логіко-нормативний метод дозволив на основі аналізу правової бази та правозастосовної практики, виявити недоліки та проблеми, а також запропонувати шляхи їх вирішення (розділ 3). Системно-структурний метод дослідження дозволив розглядати проблему в комплексі, враховуючи її багатоаспектність (розділи 1-4). Синергетичний метод допоміг виявити нові аспекти досліджуваного явища й розробити нові підходи реагування на такі прояви (розділи 3-4). Порівняльно-правовий (компаративістський) метод широко використовувався в рамках дослідження, в аспекті співвідношення положень КК України з положеннями кримінальних законів інших держав. Також порівняльно-правовий метод допоміг визначити спільні тенденції кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, які можуть бути корисними для розробки більш ефективної кримінально-правової охорони в майбутньому (підрозділ 1.3). Статистичний метод став одним зі способів оцінки ефективності застосування кримінального законодавства та методів кримінальної політики щодо протидії домашньому насильству (розділи 2-3). Формально-логічний метод застосовувався як спосіб аргументації наукових висновків та пропозицій удосконалення законодавства щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства (розділи 3-4).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених з теорії права, кримінального права, кримінології, кримінального процесуального права та інших юридичних наук.

Нормативну основу дослідження становлять пам'ятки кримінального права, які діяли на території України в минулому, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, акти чинного законодавства України та деяких зарубіжних держав.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять рішення Європейського суду з прав людини, рішення вітчизняних судів різних інстанцій, а саме результати аналізу 127 судових рішень, які доступні в Єдиному реєстрі судових рішень; офіційні звіти, доповіді та статистичні дані органів державної влади (Державної судової адміністрації України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора України) та посадових осіб (Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини) за 2018-2022 роки.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в українській науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

У дисертаційному дослідженні отримані такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

запропоновано якісно нову цілісну законодавчу модель кримінальної заборони домашнього насильства, шляхом градації рівня суспільної небезпеки даного діяння на кримінальний проступок, який має місце в разі вчинення несистематичного домашнього насильства з настанням відповідних наслідків для потерпілого, основний склад – злочин, який передбачає вчинення домашнього насильства щодо двох чи більше осіб або систематично та відповідні наслідки, а також кваліфікований та особливо кваліфікований склади – у разі настання більш тяжких наслідків, де поняття систематичності та тяжких наслідків розкривається в примітці до статті;

встановлено, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства в період дії воєнного стану потребує підвищеної уваги, в силу того, що особи, які найчастіше є жертвами домашнього насильства (жінки та діти) належать до цивільного населення, які в періоди збройних конфліктів потребують особливої охорони;

виокремлено етапи науково-теоретичного становлення питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства у вітчизняній науці кримінального права;

з урахуванням практики ЄСПЛ обґрунтовано наявність нової форми домашнього насильства – кібернасильство та аргументовано необхідність її криміналізації;

встановлено характеристики соціально-правового феномену домашнього насильства: протиправний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу; вчиняється шляхом фізичного, психологічного, сексуального економічного насильства або кібернасильства; вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа; одна із сторін зазвичай відноситься до певної вразливої групи або/та знаходиться у вразливій ситуації (наприклад, неповнолітні діти, непрацездатні батьки, вагітні жінки); насильство вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті особистісних відносин; таким впливом одна особа, серед іншого, намагається встановити або утвердити контроль над іншою особою, змусити її до певного напрямку поведінки; таким насильством заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди;

визначено науковий підхід щодо розуміння ключових характеристик охорони особи від домашнього насильства відповідно до положень міжнародно-правових документів, до яких віднесено: невід'ємність прав людини, невідворотність

відповідальності, недопустимість дискримінації, превентивна дія, державна відповідальність за протидію домашньому насильству;

розкрито зміст реалізації принципів кримінального права (особливо принципів законності, заборони подвійного притягнення до відповідальності, незворотності дії кримінального закону в часі), враховуючи можливу преюдиційність кримінальної відповідальності за домашнє насильство;

запропоновано визначення ознаки систематичності в складі домашнього насильства з урахуванням її якісного та кількісного критеріїв, як сукупності трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість в поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих;

обґрунтовано, що при вчиненні домашнього насильства, щодо двох і більше потерпілих, насильство щодо кожної із осіб повинно бути розглянуте як окремий епізод домашнього насильства (що становить кількісний критерій систематичності), але при цьому важливо, щоб простежувався певний напрям поведінки винного щодо потерпілих (що становить якісний критерій систематичності);

доведено існування в практичній площині складу домашнього насильства за змішаної вини, у разі умислу щодо діяння та необережності щодо наслідків;

доведена необхідність доповнення переліку обмежувальних заходів таким видом, як «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб»;

вдосконалено:

розуміння кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, як складової державної охорони сім'ї, що цілком узгоджується з принципом невтручання у приватне життя;

аргументація щодо необхідності уніфікації законодавства в частині закріплення поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством», а не «злочин, пов'язаний з домашнім насильством»;

обґрунтовано доцільність виокремлення, ще одного родового об'єкта – суспільні відносини у сфері сімейних відносин та запобігання гендерному насильству, та необхідності в КК України передбачити такий розділ, в рамках якого і повинна бути визначена кримінальна відповідальність за домашнє насильство;

розуміння поняття «місця вчинення домашнього насильства» в складі даного кримінального правопорушення та його значення для кримінально-правової кваліфікації з обов'язковим врахуванням фактору особистісних відносин потерпілої особи та кривдника;

правила кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, які дозволяють уніфікувати правозастосовчу діяльність;

розуміння заходів кримінально-правового впливу та системи заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством з урахуванням мети застосування та темпоральних обмежень таких заходів;

теоретичні положення щодо доцільності застосування обмежувальних заходів до неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, шляхом уточнення редакції положень ч. 2 ст. 91-1 КК України;

положення щодо врахування обставин, що обтяжують покарання при призначенні покарання за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

аргументація щодо доцільності доповнення санкції ст. 126-1 КК України покараннями у вигляді штрафу та виправних робіт;

теоретичні положення щодо неможливості застосування, щодо особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

набули подальшого розвитку:

наукове положення про зміст кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства як комплексу кримінально-правових засобів (кримінальне законодавство) та методів кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), які визначаються шляхом нормативного регулювання й упорядкування суспільних відносин та спрямовані на забезпечення ефективного захисту особи від домашнього насильства та мінімізацію проявів таких протиправних посягань.

положення щодо видів кримінально-протиправного посягання, пов'язаного з домашнім насильством: ст. 126-1 КК України; кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»; кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;

положення щодо визначення об'єкта домашнього насильства та окремих форм домашнього насильства;

положення, що притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП та до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством має правові наслідки й повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126-1 КК України;

науковий підхід до розуміння суб'єктного складу домашнього насильства;

наукове положення відповідно до якого термін «провокація» не доцільно використовувати в контексті кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством;

система розмежувальних ознак домашнього насильства та суміжних складів кримінальних правопорушень з урахуванням правил конкуренції кримінально-правових норм;

теоретичні положення щодо заходів кримінально-правового характеру в частині застосування їх до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження теоретичних та практичних питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства (акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія», акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ);

правотворчій діяльності – для підготовки проєктів законів про внесення змін до законодавства України з метою його удосконалення;

правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності практичної діяльності судових та правоохоронних органів (акт впровадження Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції);

навчальному процесі – при викладанні курсів «Кримінальне право», «Кваліфікація кримінальних правопорушень: теорія та практика», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін (акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія»).

Особистий внесок здобувача. Дисертація становить самостійне дослідження, висновки та пропозиції, викладені в дисертації, становлять особистий здобуток автора.

У статті, підготовленій у співавторстві з П.В. Камінським, автором зазначено, що поділ кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки відбувся здебільшого на основі кримінально-процесуального критерію шляхом вибіркового коректування санкцій під класифікацію кримінальних правопорушень, а не на основі таких критеріїв як: ступінь суспільної небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави; практика застосування кримінального та адміністративного законодавства; міжнародний досвід захисту людини, суспільства й держави від злочинів та проступків.

У статті, підготовленій у співавторстві з К.В. Агаповою, автором розкрито зміст систематичності як ознаки домашнього насильства та встановлено, що систематичність характеризується двома критеріями: кількісним та якісним; розкрито зміст реалізації принципу заборони подвійного притягнення до відповідальності, враховуючи можливу преюдиційність кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

У статті, підготовленій у співавторстві з А.С. Степаненко, автором встановлено особливості врахування при визначенні систематичності, як ознаки домашнього насильства (126-1 КК України) попереднього притягнення особи до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім

наси́льством; сформульовано правила кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

У статті, підготовленій у співавторстві з С.А. Хімченко, автором визначено ознаки економічного насильства як однієї з форм домашнього насильства, а також обґрунтовано доцільність закріплення вказаної форми насильства як кримінально караного діяння; сформульовано правила кваліфікації економічного насильства, як форми домашнього насильства.

У статтях, підготовлених у співавторстві з Д.О. Колодіним, автором сформульовано правила кваліфікації дії особи, яка під час вчинення домашнього насильства нанесла потерпілій особі різного ступеня тілесні ушкодження («Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства»); систематизовано наукові погляди щодо ознак, встановлення яких є обов'язковим для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень; проаналізовано структурні елементи кваліфікації кримінальних правопорушень; визначено проблемні питання тлумачення й застосування норм закону про кримінальну відповідальність при кваліфікації кримінальних правопорушень («Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття та значення»); проаналізовано види конкуренції кримінально-правових норм; визначено особливості кваліфікації кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм («Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм»); визначено спірні аспекти щодо дефініції поняття методології, рівнів методології та підходів до проведення кримінально-правових досліджень; проаналізовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження та їх роль при аналізі проблем кримінального права («Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права»); досліджено підходи до побудови методології в галузі кримінального права; розкрито особливості застосування порівняльного методу в кримінально-правовому дослідженні; сформульовано ряд методологічних правил, яких слід дотримуватись при проведенні кримінально-правових досліджень («Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні»).

Наукові ідеї та висновки, що належать співавторам опублікованих наукових праць, у дисертації не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертацію виконано та обговорено кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», а також на засіданні Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на таких науково-практичних конференціях, симпозіумах та засіданнях круглих столів: Міжнародному науково-практичному симпозіумі «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (м. Івано-Франківськ, 18-19 листопада 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі» (м. Тернопіль, 1 березня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір»

(м. Одеса, 24 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне право в епоху соціальних змін» (м. Київ, 26 лютого 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення» (м. Одеса, 28 травня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності» (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України «Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); Засіданні круглого столу «Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства» (м. Львів, 22 червня 2023 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, відображено у 24 науковій статті, з яких 20 статей опубліковано в наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 4 статті – у виданнях, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science Core Collection, а також у 14 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, симпозіумах, засіданнях круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що містять тринадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 420 сторінок, з яких основного тексту роботи 332 сторінки. Перелік використаних джерел складає 586 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, визначено зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, охарактеризовано наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, зазначено про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження проблем кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Методологія дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства» охарактеризовано методологічну основу дисертаційного дослідження та визначено позитивістський та конфліктологічний підходи як центральні в рамках дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, при цьому застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання: діалектичний, формально-юридичний, логіко-семантичний, герменевтичний, логіко-нормативний, системно-структурний, синергетичний, порівняльно-правовий, статистичний, формально-логічний тощо. Визначено особливості дослідження теорії і практики кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

Обґрунтовано, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства узгоджується з принципом невтручання в приватне життя та є складовою кримінально-правової охорони сім'ї, яка у свою чергу є складовою державної охорони сім'ї. Аргументовано, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства в період дії воєнного стану потребує підвищеної уваги.

У підрозділі 1.2. «Стан наукових досліджень кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства» встановлено, що на сьогодні відсутнє комплексне дослідження, яке присвячене проблемам сучасної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. На підставі аналізу української доктрини із зазначеної та суміжних проблематик, виокремлено етапи науково-теоретичного становлення питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства у вітчизняній науці кримінального права: період становлення наукового інтересу, коли домашнє насильство не становило самостійного предмета дослідження (з 1991 р.); період активізації наукових пошуків та нормативного закріплення категорії «насильство в сім'ї» (з 2001 р., від дати прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»); період дослідження «домашнього насильства» як одного із проявів «гендерно зумовленого насильства», а також закріплення кримінально-правової заборони домашнього насильства (з 2017 р., від дати прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); сучасний період (з 2022 р., від дати ратифікації Верховною Радою України Стамбульської конвенції), який характеризується активними науковими пошуками, застосуванням передового міжнародного та європейського досвіду з метою належної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства в умовах воєнного стану.

У підрозділі 1.3. «Становлення міжнародно-правового регулювання та національного законодавства щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства» на підставі аналізу міжнародно-правових документів визначено ключові характеристики правової охорони особи від проявів домашнього насильства: невід'ємність прав людини, невідворотність відповідальності, недопустимість дискримінації, превентивна дія, державна відповідальність за протидію домашньому насильству. Встановлено особливості, які характерні для країн англо-американського, романо-германського, змішаного типу правових систем щодо

протидії домашньому насильству. Зроблено висновок про ефективність досвіду зарубіжних країн у частині диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Другий розділ «Природа домашнього насильства: кримінально-правовий аспект» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. **«Феноменологія домашнього насильства»** виокремлено характеристики домашнього насильства, як соціально-правового феномену: протиправний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу; вчиняється шляхом фізичного, психологічного, сексуального економічного насильства або кібернасильства; вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа; одна із сторін зазвичай відноситься до певної вразливої групи або/та знаходиться у вразливій ситуації (наприклад, неповнолітні діти, непрацездатні батьки, вагітні жінки); насильство вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті особистісних відносин; таким впливом одна особа, серед іншого, намагається встановити або утвердити контроль над іншою особою, змусити її до певного напрямку поведінки; таким насильством заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди.

У підрозділі 2.2. **«Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства»** встановлено, що існували та існують всі необхідні передумови та підстави для криміналізації домашнього насильства у вітчизняному кримінальному законодавстві, а саме: суспільна небезпечність такого діяння; його типовість і достатня поширеність; необхідність впливу на нього, серед інших, кримінально-правовими заходами; враховано можливості системи кримінальної юстиції; наявні матеріальні ресурси для реалізації кримінально-правової заборони; співвіднесено позитивні і негативні наслідки криміналізації; враховано історичний чинник та тенденцій розвитку кримінального права; виконано міжнародні зобов'язання.

У підрозділі 2.3. **«Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством»** обґрунтовано, що під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством, слід розуміти: ст. 126-1 КК України; кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»; кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльності), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Зроблено висновок, що формулювання в законодавстві «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» є недоліком законодавчої техніки, а тому в КК України та КПК України повинні бути внесені зміни в частині уніфікації підходу та передбачення у всіх випадках формулювання «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством».

Третій розділ «Кримінально-правовий аналіз домашнього насильства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі **3.1. «Теоретико-прикладні проблеми об'єктивних ознак домашнього насильства»** встановлено, що родовим об'єктом домашнього насильства виступають суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи; видовим об'єктом домашнього насильства – суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи, сімейних відносин та у сфері запобігання гендерному насильству; основний безпосередній об'єкт домашнього насильства – суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, а додатковим безпосереднім об'єктом можуть бути воля, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини, право власності, право на працю, освіту, на утримання та належний догляд тощо.

Обґрунтовано доцільність виокремлення ще одного родового об'єкта – суспільні відносини у сфері сімейних відносин та запобігання гендерному насильству, та необхідності в КК України передбачити такий розділ, в рамках якого і повинна бути визначена кримінальна відповідальність за домашнє насильство.

З урахуванням практики ЄСПЛ обґрунтовано наявність нової форми домашнього насильства – кібернасильство та аргументовано необхідність її криміналізації.

Доведено, що місце вчинення домашнього насильства не завжди може збігатися з місцем проживання, у таких випадках важливе значення набуває спрямованість умислу.

Запропоновано визначення ознаки систематичності у складі домашнього насильства з урахуванням її якісного та кількісного критеріїв, як сукупності трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість у поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих

Підтримано позицію, висловлену Верховним Судом та ЄСПЛ, щодо можливості та доцільності застосування преюдиції у випадках вчинення домашнього насильства, тобто притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП та до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством має правові наслідки й повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126-1 КК України.

У підрозділі **3.2. «Кримінально-правові проблеми встановлення змісту суб'єктивних ознак домашнього насильства»** зазначено, що домашнє насильство передбачає наявність спеціального суб'єкта та потерпілого зі спеціальними ознаками. Аргументовано, що під поняттям «особи, які перебувають у близьких відносинах» у значенні домашнього насильства розуміти осіб, які перебувають у стосунках «пари», але не в стані фактичного «громадянського» шлюбу. Зроблено висновок, що термін

«провокація» не доцільно використовувати в контексті кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

На підставі аналізу чинного законодавства, судової практики, та враховуючи особливості потерпілої особи від домашнього насильства, звернено увагу та те, що якщо кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством вчиняється «щодо малолітньої дитини», «в присутності дитини», «щодо особи похилого віку» або «щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності», або мають місце інші ознаки, які передбачені ч. 2 ст. 67 КК України, вони повинні бути обов'язково враховані як такі, що обтяжують покарання, якщо зазначені ознаки не впливають на кваліфікацію. Аргументовано, що така ознака як «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», враховуючи положення ч. 4 ст. 67 КК України, не може бути врахована судом, як така, що обтяжує покарання при кваліфікації дій особи за ст. 126-1 КК України.

Запропоновано передбачити кваліфікований склад кримінального правопорушення у вигляді домашнього насильства, який може бути за змішаної вини – умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків.

У підрозділі 3.3. «Проблеми кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства у правозастосовчій практиці» визначено проблемні аспекти кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства та сформульовано правилами відмежування домашнього насильства від інших правопорушень, як адміністративних, так і кримінальних. На підставі аналізу чинного законодавства, судової практики та з метою належної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства запропоновано якісно нову цілісну законодавчу модель кримінальної заборони домашнього насильства, шляхом градації рівня суспільної небезпеки даного діяння на кримінальний проступок, який має місце в разі вчинення несистематичного домашнього насильства з настанням відповідних наслідків для потерпілого, основний склад – злочин, який передбачає вчинення домашнього насильства щодо двох чи більше осіб або систематично та відповідні наслідки, а також кваліфікований та особливо кваліфікований склади – у разі настання більш тяжких наслідків, де поняття систематичності та тяжких наслідків розкривається у примітці до статті.

Розкрито зміст реалізації принципів кримінального права (особливо принципів законності, заборони подвійного притягнення до відповідальності, незворотності дії кримінального закону в часі), враховуючи можливу преюдиційність кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Аргументовано, що коли має місце преюдиційність, важливо встановити новий епізод вчинення насильства, після попереднього притягнення до адміністративної відповідальності.

Зроблено висновок, що при вчиненні домашнього насильства, щодо двох і більше потерпілих, насильство щодо кожної із осіб повинно бути розглянуте як окремий епізод домашнього насильства (що становить кількісний критерій систематичності), але при цьому важливо, щоб простежувався певний напрям поведінки винного щодо потерпілих (що становить якісний критерій систематичності).

Четвертий розділ «Кримінально-правовий вплив на домашнє насильство за вітчизняним законодавством» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1. «Поняття та види заходів кримінально-правового характеру щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством» визначено, що кримінально-правовий вплив на домашнє насильство — це діяльність держави, в особі спеціально уповноважених органів, щодо застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, передбачених кримінальним законом заходів кримінально-правового характеру, які поділяються на примусові, обмежувальні, заохочувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру.

Підтримано точку зору, що заходи кримінально-правового характеру становлять систему визначених заходів впливу, які в залежності від виду орієнтовані на кару, виправлення, превенцію, перевиховання, надання медичної допомоги й лікування осіб, кримінально-правову реституцію, підставою застосування яких є вчинення особою кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

У підрозділі 4.2. «Покарання як захід кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством» проаналізовано види покарань, які можуть бути призначені особі за вчинення домашнього насильства. Встановлено, що найчастіше за вчинення домашнього насильства призначаються громадські роботи, які є єдиним неізоляційним видом покарання, який передбачений в ст. 126-1 КК України. Запропоновано санкцію ст. 126-1 КК України доповнити покараннями у вигляді штрафу та виправних робіт, що даватиме можливість суду належним чином реагувати на прояви домашнього насильства, коли немає потреби ізоляції кривдника.

У підрозділі 4.3. «Обмежувальні заходи в системі заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством» розглянуто особливості застосування обмежувальних заходів у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. Аргументовано доцільність доповнення частини першої статті 91-1 КК України ще одним обмежувальним заходом - «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб», при цьому вказавши, що такий обмежувальний захід може застосовуватись і в разі призначення покарання у виді позбавлення волі, що дасть можливість належним чином реагувати на випадки вчинення аналізованих кримінальних правопорушень у стані сп'яніння. Підтримано точку зору науковців щодо доцільності застосування обмежувальних заходів до неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, шляхом уточнення редакції положень ч. 2 ст. 91-1 КК України.

У підрозділі 4.4. «Інші примусові та заохочувальні заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством» визначено особливості застосування інших примусових кримінально-правових заходів у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством (примусові

заходи медичного характеру; примусове лікування; заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб), а також питання застосування заохочувальних заходів кримінально-правового характеру. Встановлено, що за наявності передбачених законодавством умов, щодо особи яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) можуть бути застосовані лише наступні види звільнення від кримінальної відповідальності: у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України); у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 48 КК України). Якщо мають місце інші види кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, то за наявності визначених в законі умов, до особи, яка їх вчиняє, можуть бути застосовані й інші види звільнення від кримінальної відповідальності, а саме - у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) та із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України).

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного наукового дослідження кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства сформульовано наступні висновки та рекомендації щодо вдосконалення актів вітчизняного законодавства:

1. Аналіз наукової літератури та інших джерел, що складають теоретичну основу дисертаційної роботи, свідчить, що на сьогодні відсутнє комплексне дослідження, яке присвячене саме проблемам сучасної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. В той же час, потреба в такому дослідженні є й вона нагальна та обумовлена специфікою домашнього насильства, що виявляються в особливостях його вчинення, що призводить до проблем при кваліфікації таких діянь та відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, характеристиках потерпілого від домашнього насильства та доцільності застосування заходів кримінально-правового характеру і т.д. Крім того, виникає необхідність адаптації вітчизняного законодавства щодо домашнього насильства до вимог міжнародних та європейських стандартів.

У результаті проведеного аналізу української доктрини із зазначеної та суміжних проблематик, виокремлено етапи науково-теоретичного становлення питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства у вітчизняній науці кримінального права: період становлення наукового інтересу, коли домашнє насильство не становило самостійного предмета дослідження (з 1991 р.); період активізації наукових пошуків та нормативного закріплення категорії «насильство в сім'ї» (з 2001 р., від дати прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»); період дослідження «домашнього насильства» як одного із проявів «гендерно зумовленого насильства», а також закріплення кримінально-правової заборони домашнього насильства (з 2017 р., від дати прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); сучасний період (з 2022 р., від дати ратифікації Верховною Радою України Стамбульської конвенції), який характеризується активними науковими пошуками, застосуванням передового

міжнародного та європейського досвіду з метою належної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства в умовах воєнного стану.

2. Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства є складовою кримінально-правової охорони сім'ї, яка у свою чергу є складовою державної охорони сім'ї, та спрямована на захист особи в межах сімейного середовища. Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства не ставить на меті втручання в сімейні чи особисті справи особи, а спрямована на реагування на порушення прав особи, яка стикається з насильством у сімейному середовищі, а також на запобігання подібним діям у майбутньому. Таким чином, кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства узгоджується з принципом невтручання у приватне життя.

Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства – це комплекс кримінально-правових засобів (кримінальне законодавство) та методів кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), які визначаються шляхом нормативного регулювання й упорядкування суспільних відносин та спрямовані на забезпечення ефективного захисту особи від домашнього насильства та мінімізацію проявів таких протиправних посягань.

Кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства в період дії воєнного стану потребує підвищеної уваги, в силу того, що особи, які найчастіше є жертвами домашнього насильства (жінки та діти) належать до цивільного населення, які у періоди збройних конфліктів потребують особливого захисту.

3. Дослідження теорії і практики кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства має ряд особливостей:

1) Домашнє насильство – це складна соціальна проблема, яка стосується багатьох сфер життя людини, тому питання домашнього насильства є сферою наукового інтересу, не тільки вчених-юристів. Тому, крім аналізу правових джерел (в більшій мірі кримінально-правових), здійснено аналіз наукової літератури з різних галузей знань, таких як філософія, соціологія, психологія, медицина та інші.

2) Спеціальним напрямком дослідження стала проблема адаптації вітчизняного законодавства щодо домашнього насильства до вимог міжнародних та європейських стандартів. Також, особливу увагу приділено вивченню практики ЄСПЛ.

3) Дослідження містить аналіз не тільки теоретичних аспектів проблеми, але й практичних питань, пов'язаних із кримінально-правовою охороною осіб від домашнього насильства, що дало можливість сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення різних напрямків кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

4) Засуджуючи будь-які прояви домашнього насильства і визначаючи пріоритет охорони постраждалих осіб від домашнього насильства, необхідно зазначити, що навіть у даній сфері можуть бути певні складнощі. Тому окремо увагу приділено реалізації принципів законності, заборони подвійного притягнення до відповідальності, незворотності дії кримінального закону в часі, враховуючи можливу преюдиціальність кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України).

5) Враховуючи, що у воєнний час особи знаходяться під підвищеним ризиком стати жертвами домашнього насильства, дослідження дозволило розробити ефективні стратегії кримінально-правової охорони особи від даної протиправної практики, в тому числі й за рахунок запровадження нових концепцій протидії та попередження за допомогою інструментарію кримінального права.

4. Ключовими характеристиками правової охорони особи від проявів домашнього насильства відповідно до положень міжнародно-правових документів є:

- невід'ємність прав людини. Домашнє насильство є порушенням прав людини і йому слід протидіяти відповідними законодавчими та інституційними заходами. Є необхідність охорони жертв домашнього насильства та їх доступу до різноманітних видів підтримки та допомоги. Право на захист від домашнього насильства є невід'ємним правом людини, якого не можна позбавити за жодних обставин.

- невідворотність відповідальності. Особа, яка вчинила домашнє насильство, має бути притягнута до відповідальності відповідно до закону. Крім того, міжнародне законодавство визнає право жертв домашнього насильства на охорону, справедливість та компенсацію, а також право на доступ до необхідної допомоги та підтримки.

- недопустимість дискримінації. Міжнародне законодавство вимагає від держав забезпечувати захист від домашнього насильства без будь-якої дискримінації на підставі статі та інших ознак, таких як раса, національність, релігія, соціальний стан тощо.

- превентивна дія. Необхідно вживати заходів, щоб запобігти виникненню фактів домашнього насильства, а також забезпечувати своєчасну реакцію на порушення прав жертв домашнього насильства.

- державної відповідальності за протидію домашньому насильству. Держава зобов'язана забезпечувати захист жертв домашнього насильства, встановити за це відповідальність, розслідувати такі діяння та притягувати кривдників до відповідальності. Крім того, держава має вживати заходи для попередження домашнього насильства.

Україна, як кандидат на членство в Європейському Союзі, як держава-член ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав людини, в тому числі й у сфері протидії домашньому насильству.

5. Встановлено, що для країн англо-американського, романо-германського, змішаного типу правових систем протидія домашньому насильству, серед іншого, передбачає закріплення кримінальної відповідальності за домашнє насильство, створення спеціалізованих підрозділів у системі правоохоронних органів та адміністративних структур.

6. Вважаємо ефективним досвід зарубіжних країн у частині диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство, шляхом закріплення кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів даного кримінального правопорушення в кримінальному законодавстві.

7. В основу національного законодавства щодо кримінально-правової охорони від домашнього насильства покладено міжнародні стандарти в даній сфері.

Криміналізація домашнього насильства стала досить важливим кроком, однак не вирішила всіх проблем у сфері протидії домашньому насильству. Наразі триває непростий шлях правозастосування зазначених законодавчих змін. Як показує досвід існування кримінально-правової охорони домашнього насильства є чимало проблемних практичних аспектів її реалізації, які потребують вирішення.

8. Домашнє насильство як соціально-правовий феномен охоплює наступні характеристики:

- це протиправний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу;

- вчиняється шляхом фізичного, психологічного, сексуального економічного насильства або кібернасильства;

- вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа;

- одна із сторін зазвичай відноситься до певної вразливої групи або/та знаходиться у вразливій ситуації (наприклад, неповнолітні діти, непрацездатні батьки, вагітні жінки);

- насильство вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті особистісних відносин;

- таким впливом одна особа, серед іншого, намагається встановити або утвердити контроль над іншою особою, змусити її до певного напрямку поведінки;

- таким насильством заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди.

Важливо розрізняти різні категорії: домашнє насильство як феномен, домашнє насильство як адміністративне правопорушення, домашнє насильство як склад кримінального правопорушення і кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством.

9. Встановлено, що існували та існують всі необхідні передумови та підстави для криміналізації домашнього насильства у вітчизняному кримінальному законодавстві, а саме: суспільна небезпечність такого діяння; його типовість і достатня поширеність; необхідність впливу на нього, серед інших, кримінально-правовими заходами; враховано можливості системи кримінальної юстиції; наявні матеріальні ресурси для реалізації кримінально-правової заборони; співвіднесено позитивні й негативні наслідки криміналізації; враховано історичний чинник та тенденцій розвитку кримінального права; виконано міжнародні зобов'язання.

10. Формулювання в законодавстві «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» є недоліком законодавчої техніки, а тому в КК України та КПК України повинні бути внесені зміни в частині уніфікації підходу та передбачення у всіх випадках формулювання «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством». У свою чергу такі зміни приведуть у відповідність законодавство та існуючу судову практику.

Під кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством слід розуміти:

- 1) ст. 126-1 КК України;
- 2) кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;
- 3) кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»;
- 4) кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

11. Родовим об'єктом домашнього насильства виступають суспільні відносини у сфері охорони життя як процесу життєдіяльності та існування особи від моменту початку життя до смерті, як нормального функціонального стану організму. Видовий – суспільні відносини у сфері охорони здоров'я особи, сімейних відносин та у сфері запобігання гендерному насильству. Основний безпосередній об'єкт – суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, а додатковим безпосереднім об'єктом можуть бути воля, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини, право власності, право на працю, освіту, на утримання та належний догляд, тощо.

Закріплення кримінальної відповідальності в чинному КК України в Розділ 2 КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» є оптимальним, враховуючи структуру чинного КК України. Надалі вважаємо, що доцільно ставити питання про виокремлення в КК України нового розділу, положення якого будуть направлені не тільки на охорону суспільних відносин у сфері сімейних відносин, як це визначено у проекті КК України, а також, враховувати сучасні тенденції, в сфері запобігання гендерному насильству й домашньому насильству, що серед іншого, позитивно сприятиме виконанню взятих Україною на себе міжнародно-правових зобов'язань.

12. Об'єктивна сторона домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) характеризується діянням, суспільно небезпечними наслідками та причинним зв'язком між ними. На практиці виникають дискусії щодо місця вчинення домашнього насильства – місця проживання. Чинне законодавство прив'язує місце вчинення домашнього насильства до місця спільного проживання, однак судова практика містить різні підходи. У зв'язку з чим, вважаємо, що місце вчинення домашнього насильства не завжди може збігатися з місцем проживання, у таких випадках важливе значення набуває спрямованість умислу (вчинення насильства на основі конкретної ролі особи в аспекті сімейних чи близьких відносин).

Враховуючи поширеність та специфіку кібернасильства, яка проявляється в тому, що воно здійснюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, вважаємо, що для належного реагування на прояви такої протиправної поведінки та відповідно до практики ЄСПЛ, доцільно виділяти кібернасильство як самостійну форму домашнього насильства.

13. Під систематичністю вчинення домашнього насильства слід розуміти сукупність трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість в поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих. Тобто, систематичність характеризується не лише наявністю кількісного критерію, тобто багаторазовість періодично здійснюваних дій (три і більше рази), але і їх взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певний напрям поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих, що, у свою чергу, утворює якісний критерій систематичності. Лише за наявністю як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство має систематичний характер.

Підтримано позицію висловлену Верховним Судом та ЄСПЛ, щодо можливості та доцільності застосування преюдиції у випадках вчинення домашнього насильства, тобто притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП має правові наслідки і повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126-1 КК України. Притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством також повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126-1 КК України. Саме за такого підходу можлива комплексна протидія домашньому насильству, адже з одного боку відбувається притягнення до відповідальності за окремі прояви протиправної поведінки, а з іншого враховано, що це вже певна суб'єктивно-спрямована модель поведінки кривдника.

Систематичним вчиненням домашнього насильства, в контексті ст. 126-1 КК України, слід розуміти наступні випадки:

- особа вчиняє насильство 3 і більше разів, за кожне з яких не була притягнута до відповідальності;
- особа вчиняє насильство, за яке не була притягнута до кримінальної відповідальності та при цьому раніше була притягнута 2 і більше рази до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування»;
- особа вчиняє насильство два рази, за кожне з яких не була притягнута до відповідальності та при цьому була притягнута один раз до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування».

Таких комбінацій може бути достатньо багато. Проте, коли має місце преюдиційність, важливо встановити новий епізод вчинення насильства, після попереднього притягнення до адміністративної відповідальності.

При вчиненні домашнього насильства, щодо двох і більше потерпілих, насильство щодо кожної із осіб повинно бути розглянуте як окремий епізод домашнього насильства (що становить кількісний критерій систематичності), але при цьому важливо, щоб простежувався певний напрям поведінки винного щодо потерпілих (що становить якісний критерій систематичності).

14. Неприпустимим та таким, що порушує принцип незворотності дії кримінального закону в часі є врахування при встановленні систематичності як ознаки домашнього насильства вчинення особою діяння, в тому числі і притягнення її до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП, до набрання ст. 126-1 КК України чинності. Поряд з цим, якщо такі діяння утворюють склади адміністративних або кримінальних правопорушень, з врахуванням строків давності притягнення до відповідальності, вони повинні отримати свою правову оцінку. Крім того, якщо пройшов визначений у ст. 39 КУпАП строк, то попереднє притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП теж не може бути враховане при кваліфікації за ст. 126-1 КК України.

15. Домашнє насильство передбачає наявність спеціального суб'єкта та потерпілого зі спеціальними ознаками. Чинне законодавство встановлює перелік таких осіб, за виключенням пояснення змісту ознаки «близькі відносини». Пропонуємо під поняттям «особи, які перебувають у близьких відносинах» у значенні домашнього насильства розуміти осіб, які перебувають у стосунках «пари», але не в стані фактичного «громадянського» шлюбу.

16. Термін «провокація» не доцільно використовувати в контексті кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. Виправдання насильства через те, що одна зі сторін вважає себе «спровокованою» є неприпустимим підходом у справах домашнього насильства.

17. Враховуючи особливості потерпілої особи від домашнього насильства та відсутність уніфікованого підходу в судовій практиці, вважаємо за необхідне підкреслити, що якщо домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) вчиняється «щодо малолітньої дитини», «в присутності дитини», «щодо особи похилого віку» або «щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності», або мають місце інші ознаки, які передбачені ч. 2 ст. 67 КК України, вони повинні бути обов'язково враховані як такі, що обтяжують покарання. Якщо має місце вчинення іншого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством і зазначені ознаки не впливають на кваліфікацію, то вони, так само, мають бути обов'язково враховані при призначенні покарання, як такі, що його обтяжують. При цьому, ознака - «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», враховуючи положення ч. 4 ст. 67 КК України не може бути врахована судом, як така, що обтяжує покарання при кваліфікації дій особи за ст. 126-1 КК України.

18. Суб'єктивна сторона домашнього насильства можлива у формі прямого та непрямого умислу. Пропонується передбачити кваліфікований склад кримінального правопорушення у вигляді домашнього насильства, який може бути за змішаної вини – умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків.

19. Зазначено, що кримінально-правовий вплив на домашнє насильство – це діяльність держави, в особі спеціально уповноважених органів, щодо застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, передбачених кримінальним законом заходів кримінально-правового характеру, які поділяються на примусові, обмежувальні, заохочувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру.

20. Найчастіше особам, які вчинили домашнє насильство призначаються громадські роботи, які є єдиним неізоляційним видом покарання, який передбачений в ст. 126-1 КК України. Пропонуємо дану санкцію доповнити покараннями у вигляді штрафу та виправних робіт, що даватиме можливість суду належним чином реагувати на прояви домашнього насильства, коли немає потреби ізоляції кривдника.

21. Враховуючи, що досить часто кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством вчиняються особами у стані сп'яніння доцільно частину першу статті 91-1 КК України доповнити ще одним обмежувальним заходом - «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб», при цьому вказавши, що такий обмежувальний захід може застосовуватись і в разі призначення покарання у виді позбавлення волі, що дасть можливість належним чином реагувати на випадки вчинення аналізованих кримінальних правопорушень у стані сп'яніння.

Підтримано точку зору науковців щодо доцільності застосування обмежувальних заходів до неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, шляхом уточнення редакції положень ч. 2 ст. 91-1 КК України.

22. Примусовими заходами кримінально-правового характеру, які водночас з обмежувальними заходами складають систему інших кримінально-правових заходів у випадку вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством є примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

23. Відповідно до положень чинного КК України, за наявності передбачених законодавством умов, щодо особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) можуть бути застосовані лише наступні види звільнення від кримінальної відповідальності: у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України); у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 48 КК України). Якщо мають місце інші види кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, то за наявності визначених у законі умов, до особи, яка їх вчиняє, можуть бути застосовані й інші види звільнення від кримінальної відповідальності, а саме - у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) та із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України).

24. На підставі аналізу законодавства України та судової практики сформульовано пропозиції про внесення змін та доповнень до законодавчих актів, зокрема:

до Кримінального кодексу України:

у частині другій статті 76 слово «злочини» замінити словами «кримінальні правопорушення»;

у частині першій статті 91-1 слово «злочину» замінити словами «кримінального правопорушення»;

частину першу статті 91-1 доповнити пунктом б) пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

частину другу статті 91-1 доповнити положенням наступного змісту: «Захід, передбачений пунктом шостим, частини другої цієї статті, може бути застосований до особи, якій призначено покарання у виді позбавлення волі;

у частині другій статті 91-1 слово «18-річного» замінити словом «16-річного»;

у частині четвертій статті 91-1 слово «злочину» замінити словами «кримінального правопорушення»;

статтю 91-1 додати приміткою наступного змісту:

Кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством відповідно до цього Кодексу вважається кримінальне правопорушення:

1) передбачене статтею 126-1 цього Кодексу;

2) що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»;

3) з обтяжуючою обставиною, передбаченою у пункті 6-1 частини 1 статті 67 цього Кодексу «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та пункті 6 частини 1 статті 67 цього Кодексу в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»;

4) з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

ст. 126-1 КК України викласти в такій редакції:

«Стаття 126-1. Домашнє насильство

1. Домашнє насильство, тобто умисне вчинення фізичного, психологічного, економічного насильства або кібернасильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, -

карається штрафом від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот годин, виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо двох чи більше осіб або систематично, -

караються громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

3. Ті самі дії, якщо вони мають характер мордування, або спричинили середньої тяжкості тілесне ушкодження, або довели потерпілого до замаху на самогубство, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

4. Ті самі дії, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років.

Примітка 1. Під систематичністю в даній статті слід розуміти сукупність трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість в поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих.

Примітка. 2. Тяжкими наслідками в цій статті вважається самогубство, переривання вагітності або тяжке тілесне ушкодження».

До Кримінального процесуального кодексу України:

у частині шостій статті 194 слово «злочину» замінити словами «кримінального правопорушення»;

у пункті першому частини першої статті 477 слова «статтею 126-1 (домашнє насильство)» замінити словами «частиною першою та другою ст. 126-1 (домашнє насильство, без обтяжуючих обставин)».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Stepanenko O., Stepanenko A., Israielian A. Reconciliation of the Parties as a Way to Solve the Criminal-Legal Conflict. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9(28). P. 288-295. <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.32>

2. Stepanenko O., Stepanenko A., Shepotko M. Criminal Liability for Provoking Bribery. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39, Issue 69. P. 492-512. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.31>

3. Phenomenology of domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, A. Kolodina, P. Kaminskyi, O. Staurska. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 64. P. 101-108. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.9>

4. Establishment of international legal regulation on the criminal-legal combat against domestic violence / O. Stepanenko, A. Stepanenko, V. Boichenko, O. Pavlova. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, Issue 63, P. 198-205. (Web of science Core Collection). DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.63.03.18>

5. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Електронне наукове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2017. № 6. С. 317-320. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf

6. Степаненко О. В., Камінський П. В. Особливості кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та за замах на

кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. № 38 С. 128-130.

7. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323-327.

8. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Щодо проблем кваліфікації домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 343-346. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/84.pdf

9. Степаненко О. В., Степаненко А. С. Щодо питань кваліфікації кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 23 (36). С. 56-61.

10. Степаненко О. В., Хімченко С. А. Економічне домашнє насильство: визначення та питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 45. С. 112-115.

11. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 222-227.

12. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 181-185

13. Степаненко О. В. Стан наукових досліджень питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичного наукового електронного журналу*. 2022. № 9. С. 441-445. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/109.pdf

14. Степаненко О. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 141-146.

15. Степаненко О. В. Феноменологія домашнього насильства. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 202-207.

16. Степаненко О. В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 224-228.

17. Степаненко О. В. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 331-338.

18. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття та значення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 1. С. 169-173.

19. Степаненко О. В., Колодін Д. О. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289-293.

20. Степаненко О. В. Щодо кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 64-69.

21. Степаненко О. В. Кримінальна заборона проявів домашнього насильства за законодавством зарубіжних країн. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 29. С. 356-361.

22. Степаненко О. В. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Нове українське право*. 2023. № 3. С. 155-159.

23. Степаненко О. В. Заохочувальні заходи в системі заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 168-173.

24. Степаненко О. В. Щодо призначення покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»*. Одеса, 2023. № 99. С. 122-127.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

25. Степаненко О. В. Правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства* : матеріали Міжнар. науково-практич. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18-19 листоп. 2016 р.). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського ун-ту права ім. Короля Д. Галицького, 2016. С. 264-267.

26. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 204-206.

27. Степаненко О. В. Вчинення злочину вперше як підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (1 березня 2019 р.). Т. 1. Тернопіль : Вектор, 2019. С. 379-381.

28. Степаненко О. В. Класифікація кримінальних правопорушень в аспекті запровадження кримінальних проступків. *Кримінальне правопорушення: національний та зарубіжний вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (24 травня 2019 року, м. Одеса). Одеса : Юрид. літ., 2019. С. 90-92.

29. Степаненко О. В. Кількісний критерій систематичності як ознаки домашнього насильства. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т. 3. С. 136-139.

30. Степаненко О. В. Економічне домашнє насильство: питання кваліфікації. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 лютого 2021 р. / Нац. авіац. ун-т [та ін.]. Тернопіль : Вектор, 2021. С. 350-354.

31. Степаненко О. В. Темпоральні характеристики систематичності як ознаки домашнього насильства. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 187-190.

32. Степаненко О. В. Реалізація принципу доцільності в кримінальній правотворчості. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 211-214.

33. Степаненко О. В. Окремі питання кваліфікації домашнього насильства. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) : у 2 т / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 288-292.

34. Степаненко О. В. Стан наукових досліджень проблем кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 листопада 2022 р.). Одеса : ОДУВС, 2022. С. 117-120.

35. Степаненко О. В. Становлення та розвиток національного законодавства з кримінально-правової протидії домашньому насильству. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9 грудня 2022 року) / уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півден. регіон. центр НАПрН України [та ін.]. Одеса, 2022. С. 91-92.

36. Степаненко А. С., Степаненко О. В. Щодо окремих питань доказування домашнього насильства. *Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) / уклад.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2022. С. 151-154.

37. Степаненко О. В. Кримінальні правопорушення пов'язані з домашнім насильством. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 223-226.

38. Степаненко О. В. Кібернасильство як форма домашнього насильства. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства* : матеріали круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук ; Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2023. С. 52-55.

АНОТАЦІЯ

Степаненко О.В. Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

Дисертація є першим в українській науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства.

У дисертації запропоновано якісно нову цілісну законодавчу модель кримінальної заборони домашнього насильства, шляхом градації рівня суспільної небезпеки даного діяння на кримінальний проступок, який має місце в разі вчинення несистематичного домашнього насильства з настанням відповідних наслідків для потерпілого, основний склад – злочин, який передбачає вчинення домашнього насильства щодо двох чи більше осіб або систематично та відповідні наслідки, а також кваліфікований та особливо кваліфікований склади – у разі настання більш тяжких наслідків, де поняття систематичності та тяжких наслідків розкривається у примітці до статті.

На підставі аналізу теоретичних розробок запропоновано визначення поняття кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства, як комплексу кримінально-правових засобів (кримінальне законодавство) та методів кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), які визначаються шляхом нормативного регулювання й упорядкування суспільних відносин та спрямовані на забезпечення ефективного захисту особи від домашнього насильства та мінімізацію проявів таких протиправних посягань.

Аргументовано, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства є складовою державної охорони сім'ї, що цілком узгоджується з принципом невтручання у приватне життя.

Встановлено, що кримінально-правова охорона особи від домашнього насильства в період дії воєнного стану потребує підвищеної уваги, в силу того, що особи, які найчастіше є жертвами домашнього насильства (жінки та діти) належать до цивільного населення, які в періоди збройних конфліктів потребують особливої охорони.

На основі аналізу української доктрини із зазначеної та суміжних проблематик, виокремлено етапи науково-теоретичного становлення питань кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства у вітчизняній науці кримінального права: період становлення наукового інтересу, коли домашнє насильство не становило самостійного предмета дослідження (з 1991 р.); період активізації наукових пошуків та нормативного закріплення категорії «насильство в сім'ї» (з 2001 р., від дати прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»); період дослідження «домашнього насильства» як одного із проявів «гендерно зумовленого насильства», а також закріплення кримінально-правової заборони домашнього насильства (з 2017 р., від дати прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); сучасний період (з 2022 р., від дати ратифікації Верховною Радою України Стамбульської конвенції), який характеризується активними науковими пошуками, застосуванням передового міжнародного та європейського досвіду з метою належної кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства в умовах воєнного стану.

Обґрунтовано, що ключовими характеристиками правової охорони особи від проявів домашнього насильства відповідно до положень міжнародно-правових документів є невід'ємність прав людини, невідворотність відповідальності, недопустимість дискримінації, превентивна дія, державна відповідальність за протидію домашньому насильству.

Зроблено висновок, щодо ефективності досвіду зарубіжних країн у частині диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство, шляхом закріплення кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів даного кримінального правопорушення в кримінальному законодавстві.

На підставі аналізу теоретичних розробок зазначено, що домашнє насильство як соціально-правовий феномен охоплює наступні характеристики: це протиправний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу; вчиняється шляхом фізичного, психологічного, сексуального економічного насильства або кібернасильства; вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа; одна із сторін зазвичай відноситься до певної вразливої групи або/та знаходиться у вразливій ситуації (наприклад, неповнолітні діти, непрацездатні батьки, вагітні жінки); насильство вчиняється на основі конкретної ролі особи в аспекті особистісних відносин; таким впливом одна особа, серед іншого, намагається встановити або утвердити контроль над іншою особою, змусити її до певного напрямку поведінки; таким насильством заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди.

Аргументовано, що існували та існують всі необхідні передумови та підстави для криміналізації домашнього насильства у вітчизняному кримінальному законодавстві, а саме: суспільна небезпечність такого діяння; його типовість і достатня поширеність; необхідність впливу на нього, серед інших, кримінально-правовими заходами; враховано можливості системи кримінальної юстиції; наявні матеріальні ресурси для реалізації кримінально-правової заборони; співвіднесено позитивні й негативні наслідки криміналізації; враховано історичний чинник та тенденцій розвитку кримінального права; виконано міжнародні зобов'язання.

Доведена необхідність уніфікації законодавства в частині закріплення поняття «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством», а не «злочин, пов'язаний з домашнім насильством».

Підтримано точку зору науковців та практиків, щодо видів кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: ст. 126-1 КК України; кримінальне правопорушення, що передбачає кваліфікуючу ознаку «вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»; кримінальне правопорушення з обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК в частині «вчинення кримінального правопорушення ... у присутності дитини»; кримінальне правопорушення з ознаками діяння (дії або бездіяльність), поняття якого визначено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Зроблено висновок, що закріплення кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Розділі II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» є оптимальним, враховуючи структуру чинного КК України. Обґрунтовується, що надалі доцільно ставити питання про виокремлення в КК України нового розділу, положення якого будуть направлені не тільки на охорону суспільних відносин у сфері сімейних відносин, як це визначено у проєкті КК України, а також, враховувати сучасні тенденції, у сфері запобігання гендерному насильству й домашньому насильству, що серед іншого, позитивно сприятиме виконанню взятих Україною на себе міжнародно-правових зобов'язань.

З урахуванням практики ЄСПЛ обґрунтовано наявність нової форми домашнього насильства – кібернасильство та аргументовано необхідність її криміналізації.

У результаті всебічного дослідження емпіричних матеріалів у контексті реалізації об'єктивних форм домашнього насильства доведено, що місце вчинення домашнього насильства не завжди може збігатися з місцем проживання, у таких випадках важливе значення набуває спрямованість умислу (вчинення насильства на основі конкретної ролі особи в аспекті сімейних чи близьких відносин).

Запропоновано визначення ознаки систематичності в складі домашнього насильства з урахуванням її якісного та кількісного критеріїв, як сукупності трьох і більше насильницьких дій, кожен з яких є самостійним епізодом, якщо при цьому вони виражали певну спрямованість у поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих.

Аргументовано, що притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП та до кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством має правові наслідки й повинно враховуватися в «систематичність» як ознаку домашнього насильства за ст. 126-1 КК України. Зроблено висновок, що при вчиненні домашнього насильства, щодо двох і більше потерпілих, насильство щодо кожної із осіб повинно бути розглянуте як окремий епізод домашнього насильства (що становить кількісний критерій систематичності), але при цьому важливо, щоб простежувався певний напрям поведінки винного щодо потерпілих (що становить якісний критерій систематичності).

Доведено, що неприпустимим та таким, що порушує принцип незворотності дії кримінального закону в часі є врахування при встановленні систематичності як ознаки домашнього насильства вчинення особою діяння, в тому числі і притягнення її до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП, до набрання ст. 126-1 КК України чинності. Поряд з цим, якщо такі діяння утворюють склади адміністративних або кримінальних правопорушень, з урахуванням строків давності притягнення до відповідальності, вони повинні отримати свою правову оцінку. Крім того, якщо пройшов визначений у ст. 39 КУпАП строк, то попереднє притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП теж не може бути враховане при кваліфікації за ст. 126-1 КК України.

Зроблено висновок, що домашнє насильство передбачає наявність спеціального суб'єкта та потерпілого зі спеціальними ознаками. Вказано, що чинне законодавство встановлює перелік таких осіб, за виключенням пояснення змісту ознаки «близькі

відносини». Запропоновано під поняттям «особи, які перебувають у близьких відносинах» у значенні домашнього насильства розуміти осіб, які перебувають у стосунках «пари», але не в стані фактичного «громадянського» шлюбу.

Обґрунтовано, що суб'єктивна сторона домашнього насильства можлива у формі прямого та непрямого умислу. Запропоновано передбачити кваліфікований склад кримінального правопорушення у вигляді домашнього насильства, який може бути за змішаної вини – умисел щодо діяння та необережність щодо наслідків.

Зазначено, що кримінально-правовий вплив на домашнє насильство – це діяльність держави, в особі спеціально уповноважених органів, щодо застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, передбачених кримінальним законом заходів кримінально-правового характеру, які поділяються на примусові, обмежувальні, заохочувальні та інші примусові заходи кримінально-правового характеру.

Узагальнено, що найчастіше особам, які вчинили домашнє насильство призначаються громадські роботи, які є єдиним неізоляційним видом покарання, який передбачений у ст. 126-1 КК України. Запропоновано санкцію ст. 126-1 КК України доповнити покараннями у вигляді штрафу та виправних робіт, що даватиме можливість суду належним чином реагувати на прояви домашнього насильства, коли немає потреби ізоляції кривдника.

Зроблено висновок, що якщо домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) вчиняється «щодо малолітньої дитини», «в присутності дитини», «щодо особи похилого віку» або «щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності», або мають місце інші ознаки, які передбачені ч. 2 ст. 67 КК України, вони повинні бути обов'язково враховані як такі, що обтяжують покарання. Якщо має місце вчинення іншого кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством і зазначені ознаки не впливають на кваліфікацію, то вони, так само, мають бути обов'язково враховані при призначенні покарання, як такі, що його обтяжують. При цьому, ознака - «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах», враховуючи положення ч. 4 ст. 67 КК України, не може бути врахована судом, як така, що обтяжує покарання при кваліфікації дій особи за ст. 126-1 КК України.

Доведена необхідність доповнення переліку обмежувальних заходів таким видом, як «пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб». Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо доцільності застосування обмежувальних заходів до неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, шляхом уточнення редакції положень ч. 2 ст. 91-1 КК України.

Зроблено висновок, щодо неможливості застосування до особи, яка вчинила домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства, зокрема норм КК України в частині диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Ключові слова: охорона особи, кримінально-правова охорона особи, домашнє насильство, кримінальна відповідальність за домашнє насильство, кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, заходи кримінально-правового характеру, обмежувальні заходи.

SUMMARY

Stepanenko O.V. Theory and practice of criminal law protection of a person from domestic violence. – Qualifying research work as a manuscript.

The doctoral thesis for obtaining the degree of Doctor of Law, specialty 12.00.08 – Criminal law, criminology, penal law. – National University 'Odessa Law Academy', Odessa, 2023.

The thesis is the first special comprehensive research work in Ukrainian criminal law science on theoretical and practical issues of criminal law protection of a person from domestic violence.

The thesis proposes a qualitatively new holistic legislative model of the criminal prohibition of domestic violence by grading the level of public danger of the act into a criminal offense that occurs in the case of non-systematic domestic violence with the onset of corresponding consequences for the victim. The main structure is a crime that involves relatively two or more persons or systematically and corresponding consequences, as well as qualified and especially qualified personnel, in the event of more severe consequences, where the concept of systematicity and severe consequences is defined in a note to the article.

Based on the analysis of theoretical developments, a definition of the concept of criminal legal protection of a person from domestic violence is proposed as a complex of criminal legal means (criminal legislation) and methods of criminal legal policy (criminalization and decriminalization, penalization and depenalization), which are determined through normative regulation and streamlining public relations and are aimed at ensuring effective protection of individuals from domestic violence and minimizing the manifestations of such unlawful attacks.

It is argued that the criminal legal protection of a person from domestic violence is an integral part of the state protection of the family, which is fully consistent with the principle of non-interference in private life.

It has been established that the criminal legal protection of a person from domestic violence during martial law requires increased attention, since persons who are most often victims of domestic violence (women and children) belong to the civilian population during periods of armed conflicts and require special protection.

Based on the analysis of the Ukrainian doctrine on this and related issues, the stages of scientific and theoretical development of issues of criminal legal protection of individuals from domestic violence in the domestic science of criminal law are highlighted: the period of formation of scientific interest, when domestic violence was not an independent subject

of research (since 1991); the period of intensification of scientific research and normative consolidation of the category “domestic violence” (since 2001, from the date of adoption of the Law of Ukraine “On the Prevention of Domestic Violence”); the period of research into “domestic violence” as one of the manifestations of “gender-based violence”, as well as the consolidation of the criminal law prohibition of domestic violence (since 2017, from the date of adoption of the Law of Ukraine “On Preventing and Combating Domestic Violence”); the modern period (from 2022, from the date of ratification of the Istanbul Convention by the Verkhovna Rada of Ukraine), characterized by active scientific research, the application of best international and European practices for the purpose of adequate criminal legal protection of individuals from domestic violence under martial law.

It is proven that the key characteristics of the legal protection of a person from manifestations of domestic violence in accordance with the provisions of international legal documents are: the inalienability of human rights; the inevitability of responsibility; the inadmissibility of discrimination; preventive action; and state responsibility for combating domestic violence.

A conclusion is made about the effectiveness of the experience of foreign countries in terms of the differentiation of criminal liability for domestic violence by securing qualified and especially qualified elements of this criminal offense in criminal legislation.

Based on the analysis of theoretical developments, it is noted that domestic violence as a socio-legal phenomenon covers the following characteristics: it is an unlawful, intentional physical and/or psychological influence of one person on another; committed through physical, psychological, sexual, economic violence or cyber violence; committed within a family or within a place of residence, or between relatives, or between former or current spouses, or between other persons living together in the same family but not related or married. among themselves, regardless of whether the person who committed domestic violence lives (lived) in the same place as the victim; one of the parties to such a conflict usually belongs to a certain vulnerable group or is in a vulnerable situation (for example, minor children, disabled parents, pregnant women); violence is committed on the basis of the specific role of the individual in the aspect of personal relationships; with such influence, one person, among other things, tries to establish or assert control over another person, to force him to a certain direction of behavior; such violence causes various types of harm or creates a real threat of causing such harm.

It is argued that there were and are all the necessary prerequisites and grounds for the criminalization of domestic violence in domestic criminal legislation, namely: the social danger of such an act; its typicality and sufficient prevalence; the need to influence him, among others, through criminal legal measures; the capabilities of the criminal justice system are taken into account; available material resources for the implementation of the criminal law prohibition; the positive and negative consequences of criminalization are correlated; the historical factor and trends in the development of criminal law are taken into account; international obligations have been fulfilled.

The need to unify legislation has been proven in terms of consolidating the concept of “criminal offense related to domestic violence”, and not “crime related to domestic violence”.

The point of view of scientists and practitioners regarding the types of criminal offenses related to domestic violence is supported: Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine (CC of Ukraine); a criminal offense that provides for the qualifying feature “committing such acts against spouses or former spouses or another person with whom the perpetrator is (was) in a family or close relationship”; a criminal offense with an aggravating circumstance provided for in Art. 67 Para. 1 Subpar. 6-1 of the CC of Ukraine “committing a criminal offense against spouses or former spouses or another person with whom the perpetrator is (was) in a family or close relationship” and Art. 67 Para. 1 Subpar. 6 of the CC of Ukraine regarding “committing a criminal offense... in the presence of a child”; a criminal offense with signs of an act (action or inaction), the concept of which is defined in Art. 1 of the Law of Ukraine “On preventing and combating domestic violence”.

It is concluded that the establishment of criminal liability for domestic violence in Section II of the Special Part of the CC of Ukraine “Criminal offenses against the life and health of the individual” is optimal, taking into account the structure of the current CC of Ukraine. It is substantiated that in the future it is advisable to raise the issue of identifying a new section in the CC of Ukraine, the provisions of which will be aimed not only at protecting public relations in the sphere of family relations, as defined in the draft CC of Ukraine, but also take into account modern trends in the field of preventing gender-based violence and domestic violence, which, among other things, will positively contribute to the fulfillment of Ukraine’s international legal obligations.

Considering the practice of the ECHR, the existence of a new form of domestic violence – cyber violence – is substantiated, and the need for its criminalization is argued.

As a result of a comprehensive study of empirical materials in the context of the implementation of objective forms of domestic violence, it has been proven that the place where domestic violence is committed may not always coincide with the place of residence; in such cases, the direction of intent becomes important (committing violence based on the specific role of the individual in the aspect of family or close relationships).

A definition of the sign of systematicity in the composition of domestic violence is proposed, considering its qualitative and quantitative criteria as a set of three or more violent actions, each of which is an independent episode, if at the same time they express a certain direction in the behavior of the perpetrator in relation to the victim or victims.

It is argued that bringing a person to administrative responsibility under Art. 173-2 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine (CAO of Ukraine) and criminal liability for a criminal offense related to domestic violence has legal consequences and must be regarded as “systematic”, a sign of domestic violence under Art. 126-1 of the CC of Ukraine. It is concluded that when domestic violence is committed against two or more victims, violence against each person should be considered a separate episode of domestic violence (which is a quantitative criterion for systematicity), but at the same time, it is crucial that a certain direction of behavior of the perpetrator be observed in relation to victims (which constitutes a qualitative criterion for systematicity).

It has been proven that it is unacceptable and violates the principle of irreversibility of the action of the criminal law in time to consider, when establishing systematicity, as a sign of domestic violence, the commission of an act by a person, including bringing him to administrative responsibility under Art. 173-2 CAO of Ukraine, before the entry into force

of Art. 126-1 of the CC of Ukraine. Along with this, if such actions constitute administrative or criminal offenses, considering the statute of limitations for prosecution, they must receive their legal assessment. In addition, if the time-limit set out in Art. 39 of the COA of Ukraine has passed, then preliminary bringing to administrative liability under Art. 173-2 of the COA of Ukraine also cannot be considered when qualifying under Art. 126-1 of the CC of Ukraine.

It is concluded that domestic violence requires the presence of a special subject and a victim with special characteristics. It is also demonstrated that the current legislation establishes a list of such persons, except for an explanation of the content of the sign “close relationships”. It is proposed that the concept of “persons in close relationships” in the meaning of domestic violence shall be understood as persons in a “couple” relationship but not in an actual “civil” marriage.

It is substantiated that the subjective side of domestic violence is possible in the form of direct and indirect intent. It is proposed to provide for a qualified criminal offense in the form of domestic violence, which may have mixed guilt – intent of the act and negligence of the consequences.

It is noted that the criminal legal influence on domestic violence is the activity of the state, represented by specially authorized bodies, to apply to a person who has committed a criminal offense related to domestic violence measures of a criminal legal nature provided for by the criminal law, which are divided into coercive, restrictive, incentives, and other coercive measures of a criminal law nature.

It is proven that most often, persons who have committed domestic violence are penalized with community service, which is the only non-isolation type of punishment provided for in Art. 126-1 of the CC of Ukraine. The sanction of Art. 126-1 of the CC of Ukraine is that it will be supplemented with penalties in the form of a fine and correctional labor, which will allow the court to properly respond to manifestations of domestic violence when there is no need to isolate the offender.

It is concluded that if domestic violence (Article 126-1 of the CC of Ukraine) is committed “against a young child”, “in the presence of a child”, “against an elderly person” or “against a woman who was known to the perpetrator to be pregnant”, or there are other signs provided for in Art. 67 Para. 2 of the CC of Ukraine, they must be considered aggravating punishment. If another criminal offense related to domestic violence is committed and the specified signs do not affect the qualification, then they must also be considered when assigning punishment as aggravating. In this case of “the commission of a criminal offense against spouses or former spouses or another person with whom the offender is (was) in a family or close relationship,” considering the provisions of Art. 67 Para. 4 of the CC of Ukraine, this cannot be considered by the court as an aggravating punishment when qualifying a person’s actions under Art. 126-1 of the CC of Ukraine.

The need to supplement the list of restrictive measures with such a form as “undergo a course of treatment for mental and behavioral disorders due to the use of psychoactive substances or a disease that poses a danger to the health of other persons” is substantiated. Theoretical provisions on the advisability of applying restrictive measures to minors who have committed a criminal offense related to domestic violence were further developed by clarifying the wording of the provisions of Art. 91-1 Para. 2 of the CC of Ukraine.

It is concluded that it is impossible to apply to a person who has committed domestic violence (Article 126-1 of the CC of Ukraine) exemption from criminal liability due to effective repentance, reconciliation of the perpetrator with the victim, or application of compulsory educational measures.

Proposals are developed to improve the norms of current legislation, in particular the norms of the CC of Ukraine regarding the differentiation of criminal liability for domestic violence.

Key words: protection of a person, criminal legal protection of the individual, domestic violence, criminal liability for domestic violence, criminal offenses related to domestic violence, criminal legal measures, restrictive measures.